

Pais Dezső: Puha, puffan, páhol.

Puha, puffan, páhol.

MIKLOSICH a *puha* szót a 'halitus, hauch' jelentésű *pih* és a 'pluma tenuis, flaum' jelentésű *pih* 'szavakkal együtt a feltételezett ó-szláv *pyh*, új-szl. *pih* 'halitus', cs. *puch* 'flaum' szavakból származtatja (vö. Nyr. XI, 365—6). Ezt a magyarázatot HALÁSZ IGNÁC: Nyr. X, 351 "»Visszahódított« magyar szók" c. dolgozatában nem fogadja el. Azt mondja, hogy a *puha* inkább a tót *puchi*-val vethető össze, amely nőnemű *pucha* alakjában teljesen megegyezik a magyar szóval. HALÁSZ azonban hangsúlyozza, hogy a *puha* szláv eredete ennek ellenére sem bizonyos és inkább hajlik BUDENZ felé, aki finnugor eredetűnek tartja a szót. A MUSz. 446—7 szerint ui. a m. *puha* csak fogalomtársulásnál fogva fejezi ki a 'lágú'-at és első jelentése 'pohadt, tumidus' volt. BUDENZ, MUSz. 440—1 a *pohos*, *pohók* és a *pofo*, *pofoók* szavaknál szintén a 'duzzadt, tumidus' jelentésre megy vissza és 441—2 a *pofoad* ~ *puffad* (*pöföf*) szavakhoz kapcsolja őket. Mindezek alapjául pedig ugor *psng-*, *psg-* (m. *poh-*) 'tumere' tövet jelöl meg, amelyhez rokonyelvi megfelelőkre is hivatkozik. Ennek igei származéka (nomen verbaleja) szerinte a **puhajs* > *puha*. HALÁSZ: Nyr. XVIII, 215 visszatérve a *puha* szóra, annak a valószínűségét pedzi, hogy a tót *puchy* a magyarból való. BUDENZ magyarázatához csatlakozik SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁND: Nyr. XXV, 163.

Arra akarok itt rámutatni, hogy BUDENZnek és HALÁSZnak igazuk volt, amikor a *puha* szót eredetinek tartották.

Tekintsük át a következő szócsoportokat:

A. I. *puffan* [1. hangról, 2. esésről] : *püffen* [esésről] | *puffant* [hangról] NySz. *pufog* ~ *puffog* [1. hangról], 2.'dörmög, haragszik': *püfög* 'szaggatottan, visszafojtva sír': *pöfög* | *puffad* 'mérgeződik magában' | *puffaszkodik* 'duzzog'.

A.II. *pufol* 'ütlegel': *püföl*; ö s s z e-*pufol* 'összeüt, összetákol' (egy adat Zala megyéből, ahonnan, közelebről Zalaegerszegről, magam is ismerem) | *pufál* 'püföl' | *pufilag* 'ütleg' ; *pufilagol* 'ütlegel' | *pufákol* ~ *pufátol* ~ *pufákol* 'ütlegel'. — Vö. *bufol*, *bufál*, *bufog*, *buffan*, *buffant* (EtSz. I, 552): *dufál*, *duffan*, *duffant* stb.

A. III. *puffad* (f e l-) NySz.: *pofoad*, k i-, m e g-*pofoad*, *pofoadás* NySz.: *püföf* (f e l-) ~ *pöföf* (f e l-) NySz. | *puffadék* 'tumor' NySz.: *pöföf* NySz.: *pöfeteg* NySz. | *puffadoz* (e l-) NySz.: *pöföf* 'dagadozó' | *puffaszt* (f e l-) NySz.: *püföf* ~ *pöföf* | *puffan* (f e l-) NySz. | *puffancs*.

A. IV. *pufa*~*pofo* C.-ból; *pofo-on* Czegl.: MM. 189-ből NySz.; *pofoz* (m e g-) Czegl.: Japh. 104-ből NySz.; *pofoz* Pázm.: Préd. 1082-ből NySz. | *pofo* 'pufók' | *pufók* ~ *pofoók*: *püfök* | *pufi* 'pufók' | *puffi* 'ua.' | *pofof*, *pofofos* ~ *pofofos* ~ *pofofos* 'ua. | *pufál* 'zabál'.

B. I. *puhan* 'puffan' | *puhant* ~ *puhint* 'puffant (pl. ágyúval, puskával)' | *puhantós* hang 'mély, dörmögő?' | *puhog* 'puffog' | *puhatag* 'pöfeteg-gomba, lycoperdon bovista'.

B. II. *puhol* 1. 'püföl', 2. 'porol' 3. 'puhít (párnát, derékaljat, almát ü t ö g e t é s s e l' ; e l-*puhol* 'elver, elpüföl' ; k i-*puhol* 1. 'kiporol', 2. 'megpuhít (párnát, úgy hogy a szalmát benne ü t ö g e t é s s e l' összetöri' ; m e g-*puhol* 'megpuhít' ; f e l-*puhol* 'fölpuhít (párnát, derékaljat' | m e g-*puhingál* 'megver, eldönget' | c s u h é-*puhé* ~ c s i h é-*puhé* ~ c s i h i-*puhi* 'ütés-verés' | m e g-*puhudik* 'megpuhul' | *puhogó* 'elérett, szotyogós, túlságosan leves' | *puhongós* 'puha, puffadós' | *puhos* 'korhad'.

B. III. *poháll* 'dagaszt (kenyértésztát)' | *pohaszt* 1.'pohosít, pohossá, tesz', 2.'dagaszt' | *púhos* ~ *pohos*: *pöhös* | *pohók* 'potrohos, pohos' CzF.

Ahol a köznyelvtől eltérő adatoknál nincs forrásjelzés, ott a MTsz.-ből idézünk.

Ehhez tartozik *puhancs* 'kibéres, ostoros' hevesmegyei tájszó CzF.; vö. *pukkancs* M'lsz.

Vö. SIMONYI, TMNy. 385 és Nyr. XLII, 477. — Nb. még *buhu-* vagy *puhu-* a g o 1y EtSz. I, 559.

A felsorolt szócsoportok jelentéskörét tehát így jelezhetjük:

A. puf-		B. puh-	
I.	1. 'hang', 2. 'esés'	1. 'ütés-verés', 2. 'kevésbé szilárd halmazállapot' —az 1. és	'hang'
II.	'ütés-verés'	2. keveredve is	
III.	'duzzadt alak'	'duzzadt alak'	
IV.	'duzzadt alak'		

Az összeállítás szerint a két tő: *puf-* és *puh-* családja alak és jelentés tekintetében egyaránt közösséget mutat egymással. A hang, amelyre vonatkoznak, olyan, amilyen *p u h a* vagy *d u z z a d t ü t ő d é s* énél vagy *e s é s é* nél támad. Az *ü t é s* meg a hangja közt keletkező kapcsolatra például hozhatjuk fel, hogy *döng* mellett szintén van *e l-dönget* 'elver'. A hangot, illetőleg ütést jelentő szó pedig egész természetesen válhatott az *ü t é s-v e r é s* előidézte alaknak vagy *h a l m a z á l l a p o t n a k* is a kifejezőjévé. Így előzhette meg a 'pufogó, puffanó' értelem a mostani 'puha' jelentést a *puh-* tő származékainál, köztük a *puhá-*nál. A *puha* szóra tulajdonnévi adatot 1438-tól ismerünk (OkI Sz.), köznévit C.-tól, még pedig 'malacus mollis' jelentéssel (*puhán, puháskodik, puhaság, puhaszt, puhít, puhogat, puhul, puhatol, puhatolódik* NySz.).

A *pofa* és *puha* képzés szempontjából olyan viszonyban állhat a *puf-~ pof-*, illetőleg a *puh-* tővel, mint pl. a *fita ~ finta* a *fit-* (*fitul, fitos, fintor*) vagy a *potya* a *poty-* (*potyog, potyol, potyó, potyor*) tővel (vö. PAIS, A *fitul, finta* szócsalád. MNy. XI, 357). Az *-a* lehetett denominalis deminutiv képző, lehetett azonban deverbális igenévképző is, ami különben alapjában egyremegy (vö. PAIS: MNy. XXII, 135 a *s e s e-susa* szóról).

A hangutánzó *puf-* ~ *pof-* tőhöz a *pufók ~ pofók* esetében *-ók* kicsinyítő (nagyító) képző járult, a *puh-~ poh-* pedig a *puhos~ pohos*-nál közvetlenül vette fel az *-s* melléknévképzőt.

A tárgyalt szavak rokonságába tartozik a *páhol*, illetőleg *e l-páhol* ige is. A *páh-* tő — azt gondolom — lehet a *puh-~ poh-* hangutánzó hosszúhangzós változata. És ide tartozhatik egy helynév is, aminek a vizsgálata adta tulajdonképpen az ösztönzést az előző szócsoportok vizsgálatára.

Zala megyében Keszthely közelében van *A l s ó- és F e l s ő-Páhok*. Ennek felel meg:

1259: Terra castri Zaladiensis *Paah* in qua castrenses *p e l l i p a r i* residebant; 1289: Tres ville *Phah* [?] nuncup.; 1324, 1328, 1382: Poss. *Paah*; 1340: *Nogpah*; 1340: *Huzzyvpah*; 1354: Poss. *Scenthanduryaspaha*, *B e u r p a h*; 1354: *Bodugazunpaha*; 1368: *Huzziupah*, *Zent-Andraspah*, *B o r p a h*; 1369: *Huzyupah* al. nom. *B e u r p a h*, *Zenchandreaspah*, *Bodugazzonpaha*; *Felpah* al. nom. *Nemethpah*; 1419: Poss. *Hozyupah* al. nom. *Nemetpah* et *Zent Andraspah*; 1430: *Kyralfyapah* et *Hwziupah*; 1479: *Bodogazonpahya* (CSÁNKI III, 91).

Eszerint régen több *Páh* volt és ma is van kettő. Így aztán érthető, hogy a mai nyelvben a többesszámi *Páhok* forma merevedett meg (vö. Nyr. XIII, 5, 122, XXII, 374).

A fentebbi adatok közül az elsőben (1259.) azt olvassuk, hogy a helységben eredetileg "*c a s t r e n s e s p e l l i p a r i*" azaz *timár* foglalkozású várnépek laktak. Ennek egyébként az 1354, 1368, 1369-ben említett *B ő r-páh* névben szintén nyoma maradt. A *timármesterség*hez, a *cserzővargaság*hoz tartozik a bőrnek *v í z b e n* való kallózása, ványolása. Ez a bőr *ü t ő g e t é s é v e l, v e r d e s é s é v e l* történik (l. Pallas Nagy Lexicon IV, 692), tehát olyanféle művelet, amelyet joggal nevezhettek el a *páhol*, *e l-páhol* igével. Így gondolom én, hogy a *Páh* helynév a *páhol* igeének *páh-* alapszavából származott, amely mint hangutánzó igenévszó önállóan is élhetett, és a bőrkészítés műveleténél az egyik mozzanat műszavává lehetett. Hogy pedig a *timártelep* épen ezen a helyen alakult, annak is megvolt az oka: az 1328-ban említett "*palus s a a r* *Hwzys a a r nominata*" és a "*locus vulgariter H e w y z dictus*" (a mai Hévíz! — CSÁNKI i. h.), amely különösen alkalmas volt a bőr áztatására.

Mátyás korában és 1504-ben merül fel *Pah* in com. Albensi sedis Zolt; a mai *Páhi* pusztá felel meg neki Kiskőrös és Izsák között a koloni tó közelében (CSÁNKI III, 341).

Pais Dezső